

Ενότητα 3^η: «Η Ανατομία του Φασισμού»

Σπύρος Μαρκέτος, Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Περιεχόμενα ενότητας

1. Ταξινόμηση του Φασισμού
2. Καπιταλισμός, νεωτερικότητα, αποικιοκρατία και φασισμός
3. Η ανάλυση του Ρόμπερτ Πάξτον για το φασισμό

Σκοποί ενότητας

- Να αναδειχτεί η σχέση του φασισμού με τις υπόλοιπες ιδεολογίες και τις επιλογές των ελίτ.
- Να μελετηθεί η εμφάνιση του φασισμού σε σχέση με την ανάπτυξη του καπιταλισμού.
- Να παρουσιαστούν τα βασικά σημεία του έργου του μελετητή του φασισμού, Ρόμπερτ Πάξτον.

Φασισμός και Δεξιά

- Κριτήρια κατάταξης του φασισμού στη δεξιά:
 - Μοιράζεται κοινές αξίες με τους συντηρητικούς.
 - Στηρίζει τα οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα που στηρίζει παραδοσιακά η δεξιά (τράπεζες, κεφάλαιο – ειδικά στην Ελλάδα το εφοπλιστικό).

Για παράδειγμα, η Χρυσή Αυγή τίθεται υποτίθεται ενάντια στην πολιτική εξουσία και προωθεί ένα αντισυστημικό προφίλ. Έχει κάνει όμως 140 ερωτήσεις υπέρ εφοπλιστών, ενώ δεν έχει καταψηφίσει τροποποιήσεις που αφορούν χρηματοδότηση τράπεζων κτλ.
 - Ο φασισμός ποτέ δεν πήρε μόνος του την εξουσία αλλά πάντοτε σε συνεργασία με συντηρητικές ή φιλελεύθερες δυνάμεις. Χαρακτηριστικά, σε Ιταλία και Γερμανία, υπήρχε ενεργητική προώθηση και εμφανής συνεργασία των αστικών δυνάμεων με τους φασίστες.

Φασισμός και Αριστερά

- Υπάρχουν περιπτώσεις μετατόπισης από την αριστερά στο φασισμό και ανάποδα:
 - Για παράδειγμα στη Γαλλία, το *Le Faisceau* που ήταν το μεγαλύτερο φασιστικό κόμμα είχε επικεφαλής τον Georges Valois που προηγουμένως ήταν από τους πιο διάσημους αναρχοσυνδικαλιστές. Η μεταστροφή του σχετίζεται με την εκτίμηση του έθνους ως πιο σημαντικού συλλογικού υποκειμένου από την τάξη. Η ιδέα αυτή προϋπήρχε του Μουσολίνι, ο οποίος την εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο. Ο Βαλουά αντιλήφθηκε ότι ο φασισμός χρησιμοποιείται από τα καπιταλιστικά συμφέροντα και καθώς είχε πάρει στα σοβαρά την αντικαπιταλιστική ρητορεία του φασισμού, ξαναέγινε αναρχικός. Στο καθεστώς του Βισύ (το κομμάτι της Γαλλίας που ήταν «ελεύθερο» από Γερμανούς και κυβερνιόταν από φασιστικό καθεστώς) συμμετείχε στην αντίσταση και πέθανε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης.
- Υπάρχουν άτομα που έλκονται από το φασισμό για ιδεολογικούς λόγους, ένας παράγοντας όμως που δεν είναι καθοριστικός, καθώς σχεδόν ποτέ αυτοί δεν ελέγχουν τα φασιστικά κόμματα.

Ο Γαλλικός Φασισμός

- Στη Γαλλία υπήρξε ένα από τα ισχυρότερα φασιστικά κινήματα στο μεσοπόλεμο.
- Στρατηγός Πεταίν: ήρωας του Α΄ ΠΠ, αρχικά στο αριστερό φάσμα του πολιτικού σκηνικού. Στο Β΄ ΠΠ τίθεται επικεφαλής του στρατοπέδου που ήταν υπέρ της συνεργασίας με τους Γερμανούς.
- Όταν η Γερμανία κατέλαβε τη Γαλλία, επιτρέπει να κυβερνηθεί περίπου η μισή Γαλλία από το φιλογερμανικό φασιστικό καθεστώς του Βισύ, με επικεφαλής τον Πεταίν.
- Σε αποικίες της Γαλλίας (πχ Συρία, Μαδαγασκάρη) η εκεί τοπική εξουσία αντιτάχθηκε στους Γερμανούς, χωρίς να υπάρχει μεγάλη πολιτική διαφοροποίηση ανάμεσα στους επικεφαλής των αποικιών, παρά παιχνίδια εξουσίας και διαφορετική στρατιωτική/διπλωματική εκτίμηση.
- Στο Λονδίνο σχηματίστηκε η εξόριστη κυβέρνηση της Γαλλίας, υπό τον στρατηγό Ντε Γκολ (μετέπειτα Πρόεδρο της Γαλλίας).

Μαρκ Μαζάουερ

- Μαρκ Μαζάουερ, φιλελεύθερος ιστορικός του 20^{ου} αιώνα.
- Στο βιβλίο του «Σκοτεινή Ήπειρος» αναφέρει: ο φασισμός είναι ένα νέο πολιτικό φαινόμενο του 20^{ου} αιώνα, παρόλα αυτά εφάρμοσε στην Ευρώπη αυτά που οι Ευρωπαίοι έκαναν στις αποικίες.
- Ο φασισμός συστηματοποίησε τέτοια στοιχεία απέναντι στους ευρωπαϊκούς λαούς.
- Ήταν πιο ωμός ο φασισμός σε σχέση με τα αποικιακά καθεστώτα?

Το επιχείρημα του Μπάουμαν

- Κατά τη δεκαετία του '90, διαδόθηκε πολύ το επιχείρημα του Πολωνού, αριστερού/φιλελεύθερου κοινωνιολόγου Ζιγκμουντ Μπάουμαν, ο οποίος εστίασε στο φασισμό ως προϊόν της νεωτερικότητας.
- Ο Μπάουμαν τόνισε ότι ποτέ προηγουμένως δεν είχε χτιστεί μια βιομηχανική μηχανή εξόντωσης ανθρώπων (οι πιο προηγμένες ανακαλύψεις της εποχής χρησιμοποιήθηκαν για τέτοιους σκοπούς – πχ η IBM ανέπτυξε συστήματα μηχανογράφησης των ταυτοτήτων των εβραίων). Χρησιμοποιήθηκαν τα πιο μοντέρνα μέσα για ένα σκοπό που θεωρήθηκε ότι ανήκε σε πιο σκοτεινές σελίδες της ιστορίας.
- Η διαδικασία αυτή εξέπληξε τους ανθρώπους που πίστευαν στην ιδέα της προόδου, καθώς η υλική και πνευματική πρόοδος ενός ανεπτυγμένου λαού, του γερμανικού, χρησιμοποιήθηκε ενάντια σε άλλους, επίσης ανεπτυγμένους. Ειδικότερα εξέπληξε αυτούς που έπαιρναν τοις μετρητοίς τη φιλελεύθερη ιδεολογία και την ιδέα της προόδου και όχι όσους είχαν επίγνωση των εγκληματικών πρακτικών της Ευρώπης στις αποικίες.
- Η πρόοδος δεν είναι μια γραμμική διαδικασία, δε συνοδεύεται απαραίτητα από το «γενικό καλό».

Οι «ταραγμένοι» αιώνες

- Ο 20ς αιώνας ήταν αιώνας των γενοκτονιών. Όμως οι γενοκτονίες δεν ήταν κάτι καινούριο στην ιστορία. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι οι παλαιότερες εξαλείψεις πληθυσμών, όπως των Ινδιάνων, δεν γίνονταν επί σκοπού, αλλά οφείλονταν σε δευτερογενείς συνέπειες (αρρώστιες, κακουχίες κτλ.)
- Υπάρχουν αιώνες ήρεμοι και αιώνες ταραγμένοι. Ο 20^{ος} αιώνας ήταν ο πιο άγριος αιώνας. Σε μικρότερη κλίμακα, άγριος ήταν και ο 17^{ος} αιώνας (με τον 30ετή πόλεμο που οδήγησε στην καταστροφή της Γερμανίας και την απώλεια του 1/3 του πληθυσμού της). Τα χαρακτηριστικά του 17^{ου} αιώνα συνδέονται με την εδραίωση του καπιταλισμού, ενώ του 20^{ου} με την τερματική κρίση του καπιταλισμού.
- Ο καπιταλισμός είναι κοσμοσύστημα που ξεκινά από το 1500 και εδραιώνεται στην Ευρώπη το 17^ο αιώνα : οι θρησκευτικοί πόλεμοι είναι παιδί του. Μετά το 17^ο αιώνα περνάει στην «ομαλή» του φάση: η βία ασκείται στην περιφέρεια, στις αποικίες, ενώ στην Ευρώπη είναι πιο σταθεροποιημένη η κατάσταση.

Ο Αιώνας των «Άκρων»

- Αυτή η εικόνα καταρρέει τον 20^ο αιώνα με τρομακτικές συνέπειες: την κρίση και τον ολοκληρωτικό πόλεμο.
- Οι παλαιότεροι πόλεμοι αφορούσαν κυρίαρχα τους στρατούς (φυσικά με παράπλευρες απώλειες). Τον 20^ο αιώνα οι πόλεμοι αφορούν πλέον κυρίως αμάχους με τεράστιες απώλειες.

Αποικιοκρατία και γενοκτονίες

- Το ολοκαύτωμα δεν ήταν η 1^η γενοκτονία του 20^{ου} αιώνα. Είχαν προηγηθεί κι έχουν ακολουθήσει και άλλες γενοκτονίες (στις περισσότερες συμμετείχε η Γερμανία). Μεταξύ άλλων:
 1. Ένα ολοκαύτωμα με παραπάνω από 6 εκατομμύρια νεκρών (τόσοι εβραίοι είχαν εξοντωθεί από τους Ναζί) λαμβάνει χώρα στο ανατολικό Κονγκό, στον πόλεμο που έχει ξεκινήσει από το 1998. Το ανατολικό Κονγκό λεηλατείται από διάφορους στρατούς χωρών που υποστηρίζονται από τις ΗΠΑ για τους πόρους του: καουτσούκ, κολτάνιο (μετάλλευμα απαραίτητο για κινητά τηλέφωνα), διαμάντια κ.
 2. Η γενοκτονία των Τούτσι από τους Χούτου στη Ρουάντα είχε ένα εκατομμύριο νεκρούς (1994).
 3. Η γενοκτονία των Αρμενίων το 1915: ήταν σε μεγάλο βαθμό οργανωμένη από το Γερμανό πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη και εκτελεσμένη από τους Νεότουρκους.
 4. Η γενοκτονία των Χερέρος στη Νοτιοδυτική Αφρική το 1906: αυτόχθονες της Ναμίμπια, γερμανικής αποικίας με μεταλλεύματα στην έρημο, εξόντωσαν όλον τον πληθυσμό των Χερέρος.

Γκάντι και ευρωπαϊκός πολιτισμός

Όταν ρώτησαν τον Γκάντι την άποψη του για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, απάντησε: «Θα ήταν καλή ιδέα»

Αποικιοκρατία και ευρωκεντρισμός

- Η Ευρώπη δε θεωρείται κοιτίδα του πολιτισμού εκτός Ευρώπης.
- Η τρομακτική μεταφορά πόρων και αρπαγή πλούτου ήταν νόμος για τις αποικίες, με μεθόδους παραπλήσιες με αυτές του φασισμού.
- Τέτοιες πρακτικές έγιναν και με ιδιωτική πρωτοβουλία και όχι μόνο από τα κράτη, όπως από τις περιβόητες Εταιρίες των Ανατολικών και Δυτικών Ινδιών.

Καπιταλισμός και φασισμός

- Οι κυβερνητικές μέθοδοι του φασισμού είχαν ήδη εφαρμογή στα αποικιακά καθεστώτα, οι μηχανισμοί και οι αντιλήψεις ήταν έτοιμες. Με το φασισμό η διαφορά είναι ότι αυτές οι μέθοδοι υποστηρίζονταν από ένα μαζικό κίνημα.
- Ο φασισμός συνδέεται με τον καπιταλισμό. Δεν υπάρχει φασισμός εκτός καπιταλισμού, σε μη καπιταλιστικές χώρες ή περιόδους. Αν ο καπιταλισμός είναι οργανωμένη εκμετάλλευση, ο φασισμός είναι το μέσο οργάνωσης αυτής της εκμετάλλευσης όταν δεν υπάρχει νομιμοποίηση. «Όποιος δεν θέλει να μιλήσει για τον καπιταλισμό δεν πρέπει να μιλάει και για τον φασισμό» (Μαξ Χορκχάιμερ, 1939).
- Υπάρχουν λειτουργικές ομοιότητες ανάμεσα στην ιδεολογία του φιλελευθερισμού και στις πρακτικές του κοινωνικού δαρβινισμού. Με βάση τον κοινωνικό δαρβινισμό όποιος δεν είναι αποδοτικός/εκμεταλλεύσιμος δεν έχει λόγο ύπαρξης. Ωστόσο στον φιλελευθερισμό αρένα αναγορεύεται η αγορά, στον φασισμό ο πόλεμος. Ο φιλελευθερισμός αναφέρεται σε ανταγωνισμό ατόμων, ενώ ο φασισμός σε ανταγωνισμό ομάδων, που είναι φυλές ή έθνη.

Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης

- Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης είχαν ισχυρή οικονομική λειτουργία. Οι έγκλειστοι, μέσα από ένα μελετημένο τυπικό, επιλέγονταν να οδηγηθούν είτε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης / εργασίας είτε σε στρατόπεδα εξόντωσης.
- Στρατόπεδα συγκέντρωσης φτιάχνονται νωρίτερα στον Αμερικανικό Εμφύλιο (1861-1865) και στον πόλεμο των Μπόερς (1905) στη Νότια Αφρική, όπου οι Άγγλοι έκλειναν πληθυσμούς ολλανδικής προέλευσης.
- Τα στρατόπεδα εξόντωσης είναι ναζιστική ανακάλυψη. Δίπλα στα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης, υπήρχαν στρατόπεδα όπου λάμβανε χώρα συστηματική, βιομηχανική εξόντωση ανθρώπων. Θύματα ήταν κυρίως εβραίοι, τσιγγάνοι, κομμουνιστές και ομοφυλόφιλοι. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης εξόντωναν φτηνά, γρήγορα, μαζικά.

Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης (2)

- Θάλαμοι αερίων: ο πιο προηγμένος τρόπος εξόντωσης της εποχής. Τα αέρια γίνονται πολεμικό μέσο στον Α΄ ΠΠ εναντίον αντίπαλων στρατών και αμάχων. Νωρίτερα χρησιμοποιούνται από Αγγλία, Ιταλία εναντίον εξεγέρσεων στις αποικίες. Το στρατόπεδο εξόντωσης περιλάμβαναν θαλάμους αερίων και φούρνους όπου καίγονταν τα πτώματα. Πριν φτιαχτούν τα στρατόπεδα εξόντωσης υπήρχαν κινητοί θάλαμοι, φορητά που εκτελούσαν ανάπηρους (κομμάτι του κρατικού συστήματος υγείας των Ναζί) με το σκεπτικό ότι οι ανάπηροι δεν προσφέρουν στην κοινωνία». Μεταξύ των εταιριών παραγωγής αερίων ήταν και η Μπάγερ.
- Υπήρχαν αντιστάσεις ανθρωπιστικού, θρησκευτικού τύπου κτλ. Οι Ναζί με προπαγάνδα προσπάθησαν να πείσουν τον πληθυσμό για την αναγκαιότητα τέτοιου τύπου λύσεων, με βάση τη λογική του κοινωνικού κανιβαλισμού.

Κυριαρχία και αντίσταση

- Ο φασισμός δεν αντιμετωπίζεται με κατανόηση ή «μαλακό τρόπο». Η έλλειψη τιμωρίας, ή η αποδοχή του ως μία ακόμα πολιτική τοποθέτηση ενισχύει τη λογική του κανιβαλισμού.
- Ο φασισμός ήταν εφεύρεση του 20^{ου} αιώνα, αλλά το υπόστρωμα υπήρχε από τη γέννηση του καπιταλισμού το 1500 και από τις τεχνικές διακυβέρνησης και τις αντιλήψεις που τις συνόδευαν .
- Τέτοιες μέθοδοι σχεδόν πάντα προκαλούν αντίδραση. Μόνο για κάποιες από τις κοινωνίες των Αζτέκων στην Αμερική δεν έχουμε αναφορές για αντιδράσεις των υποτελών στις τελετουργικές δολοφονίες (βλ. το βιβλίο του Ρίτσαρντ Γουλφ «Η Ευρώπη και οι λαοί χωρίς ιστορία»). Είναι ελάχιστα τα ιστορικά παραδείγματα συστηματικής εκμετάλλευσης και τρομοκράτησης άλλων πληθυσμών.

Νομιμοποίηση και ιδεολογία

- Τα συστήματα αυτά κυριαρχούν έχοντας νομιμοποίηση, σε ένα βαθμό αυτό είναι αληθές, αλλά ανάμεσα στη νομιμοποίηση και την επιβολή, καθοριστική είναι η τελευταία. Ο Δερτιλής αναφέρει ότι το 19^ο αιώνα οι άνθρωποι είχαν πιο χαμηλά στάνταρ από τα δικά μας, δέχονταν ευκολότερα τη βία κτλ, αλλά αυτή η άποψη αποκρύπτει ότι τα κριτήρια κάθε εποχής καθορίζονται από πολιτικές επιλογές.
- Οι λαοί δεν δέχονται ευχαρίστως και αδιαμαρτύρητα αυτά που υφίστανται. Ο Μπάρινγκτον Μουρ, ιστορικός- κοινωνιολόγος, στο «Κοινωνικές ρίζες της δημοκρατίας και της δικτατορίας» αναφέρει ότι πάντα οι κυρίαρχοι αναπτύσσουν ιδεολογίες και θεωρίες σύμφωνα με τις οποίες ο κυριαρχούμενος τα δέχεται επειδή του αρέσει κτλ. Αυτές οι θεωρίες δεν έχουν εμπειρική βάση, έχουν ιδεολογική λειτουργία.

Αποικιοκρατία «ελέω Θεού»

- Η αποικιοκρατία των ευρωπαίων δικαιολογούνταν στη βάση της ιστορικής αποστολής διάδοσης του πολιτισμού, του «φορτίου του λευκού ανθρώπου» κατά τον Κίπλινγκ. Οι τεράστιες λεηλασίες και η αρπαγή του πλούτου των αποικιών, που ήταν η πραγματική αιτία, κρύβονταν πίσω από τη διάδοση του λόγου του Θεού κτλ
- Το 17^ο αιώνα έγιναν συζητήσεις στην ισπανική διοίκηση για το πώς έπρεπε να διοικούνται οι Ινδιάνοι. Ο Βαρθολομαίος Ντε Λας Κάζας, ανώτατος κληρικός για όλη τη Λατινική Αμερική, αγανακτισμένος με τα εγκλήματα των συμπατριωτών του, απευθύνθηκε με δημόσια καταγγελία στον αυτοκράτορα και πέτυχε για ένα διάστημα να ανατραπεί η πολιτική απέναντι στους αυτόχθονες, σε μεγάλη αντιπαράθεση με τους κτηματίες. Όμως, πολύ σύντομα επέστρεψε η πρότερη κατάσταση.
- Οι ιεραπόστολοι ήταν πολύ σημαντικό κομμάτι του αποικιακού μηχανισμού, στελέχωναν την αποικιακή ελίτ και νομιμοποιούσαν ιδεολογικά την αποικιοκρατία. Οι αποικιακοί λαοί υποτάχθηκαν κατά βάση με τη βία και όχι μόνο λόγω της πολιτιστικής ανωτερότητας των ευρωπαίων (που προφανώς είχε επίδραση).

Ρόμπερτ Πάξτον

- Robert Paxton: ο πιο σημαντικός μελετητής του φασισμού παγκοσμίως. Αμερικάνος ιστορικός, 80 χρονών, καθηγητής του Κολούμπια, φιλελεύθερος.
- Το 2004 δημοσιεύει την «Ανατομία του Φασισμού», βασικό εγχειρίδιο του μαθήματος, όπου παρουσιάζει μια συστηματική παρουσίαση του φασιστικού φαινομένου. Γράφτηκε έπειτα από πολλά έργα του Πάξτον για το ίδιο θέμα.
- Ο Πάξτον αρχικά ασχολήθηκε με το γαλλικό φασισμό και το καθεστώς του Βισύ. Συνάντησε πολλές δυσκολίες στην έρευνα του από το μεταπολεμικό γαλλικό καθεστώς. Στην πορεία διαπίστωσε ότι το φασιστικό καθεστώς είχε στηριχθεί από πολύ ισχυρά κοινωνικά στρώματα, ενώ πολλοί από όσους το στήριξαν απολάμβαναν θέσεις στο μεταπολεμικό καθεστώς.

Η μεταπολεμική «κάθαρση»

- Στη Γαλλία, αμέσως μετά την κατοχή, υπήρξε τιμωρία, από σχετικά αθώους (γυναίκες με εραστές Γερμανούς στρατιωτικούς) μέχρι ισχυρούς συνεργάτες των Γερμανών (Πεταίν, λογοτέχνες) που φυλακίστηκαν ή κι εκτελέστηκαν. Επίσης έκλεισαν κάποιες εφημερίδες. Όμως και στη Γαλλία υπήρξαν συνεργάτες οι οποίοι έμειναν ατιμώρητοι, για παράδειγμα ο Φρανσουά Μιτεράν.
- Μεγάλη αντίθεση με την Ελλάδα, όπου:
 - οι συνεργάτες των Ναζί ενσωματώθηκαν στο μετεμφυλιακό κράτος.
 - οι μεγάλες εφημερίδες που υμνούσαν το φασισμό συνέχισαν μετά τον πόλεμο μέχρι και σήμερα, συχνά με τους ίδιους ιδιοκτήτες.

Η ανατομία του Φασισμού

- Με αφορμή τα παραπάνω ο Πάξτον εξέτασε την εμπλοκή των συντηρητικών και των φιλελεύθερων.
- «Η Ανατομία του Φασισμού» εκδίδεται μετά από πολλές ειδικότερες μελέτες και είναι η σύνθεση των απόψεων του για το φασισμό. Αντιμετωπίζει το φασισμό ως κίνημα και τονίζει ότι ο φασισμός δεν είναι ιδεολογία (σαν τις τρεις μεγάλες), αλλά ένα σώμα συνθημάτων που μετατρέπεται σε πράξεις, μια πολιτική πρακτική που στηρίζεται σε πολιτικά πάθη, συναισθήματα. Ο φασισμός έχει συνθήματα, δεν έχει ιδέες.
- Η μελέτη είναι γραμμένη συγκριτικά περιγράφοντας πολλές φασιστικές προσπάθειες/κινήματα. Μέχρι τότε η προσοχή ήταν εστιασμένη στους «μεγάλους φασισμούς» (Ιταλικός, Γερμανικός και Ισπανικός – αν και το καθεστώς του Φράνκο κατά τον Πάξτον δεν ήταν ακριβώς φασιστικό, αλλά είχε ισχυρά φασιστικά στοιχεία). Υπήρξαν ακόμα ο Γαλλικός, ο Ουγγρικός – που ήταν πρότυπο του Χίτλερ, ενώ ερώτημα παραμένει η ταξινόμηση του Ιαπωνικού καθεστώτος (καθώς είχε πολύ ισχυρά από τα πάνω ιεραρχικά χαρακτηριστικά, δεν είναι βέβαιο ότι μπορεί να ενταχθεί στα φασιστικά κινήματα).

Η ανατομία του Φασισμού(2)

- Οι φασισμοί ήταν πάρα πολλοί, δεν ήταν μόνο οι «πετυχημένοι». Πρέπει να βγουν συμπεράσματα από το σύνολο φασισμών, καθώς μελετώντας μόνο τους πετυχημένους δεν προκύπτει συνολική εικόνα. Σχεδόν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες, με εξαίρεση την Ελλάδα, όπου υπήρξε μόνο τοπικός φασισμός με έδρα τη Θεσσαλονίκη, με την οργάνωση 3Ε (Εθνική Ένωση Ελλάς) είχαν φασιστικά κινήματα στο μεσοπόλεμο.
- Ο φασισμός εξαπλώνεται σε πληθυσμούς οι οποίοι έχουν υποστεί τραύματα, έχουν δεχτεί ταπεινώσεις, έχουν θυματοποιηθεί. Αισθάνονται ότι κάποιος τους χτυπάει, χωρίς να μπορούν να δουν καθαρά ποιος είναι αυτός. Αυτός ο ταπεινωμένος πληθυσμός αναζητά αποδιοπομπαίο τράγο και μπαίνει στη λογική του κανιβαλισμού: τέτοιος ήταν ο γερμανικός πληθυσμός το 1920 και σε όλη την Ευρώπη μετά τον Α΄ ΠΠ και την οικονομική κρίση. Βασική μαγιά αποτέλεσαν οι πολεμιστές των χαρακωμάτων του Α΄ ΠΠ, που αντί να πάρουν αυτά που τους είχαν υποσχεθεί ήταν περιθωριοποιημένοι, χωρίς δουλειά κτλ.

Ο φασισμός ως κίνημα

- Σήμερα δεν έχουμε ακόμα μαζικά φασιστικά κινήματα, αλλά κυρίως ακροδεξιά εκλογικά κόμματα. Φασιστικό κίνημα επιχειρείται να φτιαχτεί μόνο στην Ελλάδα, τη Ρωσία και την Ουγγαρία, ενώ αναπτύσσεται και στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Τα ακροδεξιά κόμματα με μεγάλη απήχηση στη Βόρεια Ευρώπη και τη Σκανδιναβία πρέπει να διακρίνονται από τα φασιστικά κινήματα.
- Ο Πάξτον υποστηρίζει ότι κινήματα αναπτύσσονται μόνο σε χώρες που έχει αναπτυχθεί προηγουμένως η δημοκρατία, όπου έχουν εισβάλλει οι μάζες στο προσκήνιο: η δημοκρατία είναι προϋπόθεση του φασισμού. Στο μεσοπόλεμο υπήρχαν πολύ ισχυρά κινήματα και αποδείχτηκε ότι η πολιτική κινητοποίηση μπορεί να είναι αντιδραστική και όχι μόνο προοδευτική.
- Υπό αυτή τη σκοπιά είναι αμφισβητήσιμο αν το αυτοκρατορικό καθεστώς στην Ιαπωνία ήταν φασιστικό, ενώ δε μπορούμε να μιλήσουμε για φασισμό στην Τουρκία του Κεμάλ Ατατούρκ (που ήταν ακροδεξιός, θαυμαστής του Μουσολίνι και είχε πάρει ιδέες από ιταλικό φασισμό) γιατί δεν είχε πολιτικά κινητοποιημένες μάζες, δεν είχε προϋπάρξει δημοκρατία και το κεμαλικό κόμμα δεν έγινε μαζικό κίνημα. Κρίσιμο κριτήριο για διάκριση φασισμού/ ακροδεξιάς. Με αυτό το κριτήριο μπορούμε να διακρίνουμε και κινήματα που αρνούνται τα ίδια ότι είναι φασιστικά, όπως η Χρυσή Αυγή.

Η Δικτατορία του Μεταξά

- Υπάρχουν επίσης καθεστώτα που αυτοδιαφημίζονταν ως φασιστικά, αλλά στην ανάλυση προκύπτει ότι δεν ήταν τέτοια. Το καθεστώς του Μεταξά δεν ήταν φασιστικό, όχι επειδή δεν το ήθελε, αλλά επειδή δεν μπορούσε, δεν κατάφερε να κινητοποιήσει τον πληθυσμό. Ο Ιωάννης Μεταξάς δήλωνε φασίστας και από τις πρώτες πράξεις του ήταν να ζητήσει από τον Ιταλό πρέσβη να του στείλει τα «άπαντα» του Μουσολίνι (πράξεις, νόμοι) για να στήσει επάνω τους την ελληνική νομοθεσία.
- Αντίστοιχο κριτήριο μπορεί και να εφαρμοστεί και στην αριστερά. Για παράδειγμα, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου ήταν σοσιαλιστής αλλά, όταν κυβέρνησε (1924, 1932) δεν έφτιαξε σοσιαλιστικό καθεστώς.
- Υπάρχει ανοιχτή συζήτηση για το χαρακτηρισμό του καθεστώτος του Μεταξά.

Επιλογές των ελίτ

- Βασικός λόγος ενίσχυσης του φασισμού από την άρχουσα τάξη είναι ο φόβος για την αριστερά. Όταν δεν υπάρχει ισχυρό αριστερό κίνημα, συνήθως δε συγκροτείται και ως αντίπαλο δέος ένα φασιστικό κίνημα. Η δημιουργία ενός κινήματος είναι δύσκολο εγχείρημα, κοστοβόρο και ανεξέλεγκτο. Ο φασισμός αποτελεί έσχατη λύση για τους καπιταλιστές. Ο Πάξτον αναδεικνύει ότι είναι θέμα πολιτικής επιλογής ανάμεσα σε παραχωρήσεις σε αριστερά, εργατικό κίνημα, μειονότητες κτλ ή σε πολιτική πυγμής. Η τελευταία συχνά βρίσκει τη λύση του φασισμού.
- Η συγκριτική έρευνα ανάμεσα σε σκανδιναβικά κράτη και Γερμανία δείχνει ότι την ίδια εποχή που χτίζεται ο ναζισμός στη Γερμανία, στη Σκανδιναβία αναπτύσσονται τα σοσιαλδημοκρατικά κράτη, παρόλο που κι εκεί υπήρχαν φασιστικά κινήματα. Η άρχουσα τάξη και η πολιτική ελίτ αποφάσισε ότι θα επιτρέψει κυβερνήσεις σοσιαλδημοκρατίας κι εκεί ανάγεται η παράδοση της σκανδιναβικής σοσιαλδημοκρατίας που κράτησε 50 χρόνια. Αντίθετα, στη Γερμανία, όπου υπήρχε επίσης πολύ ισχυρό αριστερό κίνημα (και κομμουνιστικό και σοσιαλδημοκρατικό), οι ελίτ έκαναν άλλες επιλογές. Αν παρατηρήσουμε τα εκλογικά αποτελέσματα θα δούμε ότι είναι παρόμοια.

Επιλογές των ελίτ(2)

- Δεν αρκεί η εξέταση του ίδιου του φασιστικού κινήματος αλλά πρέπει να δούμε και το πλαίσιο του: για να πάρει ο φασισμός την εξουσία είναι καθοριστική η στάση που θα κρατήσουν οι ελίτ (συντηρητικοί και φιλελεύθεροι). Έτσι εξηγούνται οι διαφοροποιήσεις μεταξύ Ιταλίας, Γερμανίας και Γαλλίας (όπου υπήρχε πολύ ισχυρό φασιστικό κίνημα).
- Από αυτή την άποψη είναι πολύ επικίνδυνο αυτό που συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα και στην ανοιχτή ή συγκεκαλυμμένη γραμμή μεταξύ Νέας Δημοκρατίας και Χρυσής Αυγής (υπόθεση Μπαλτάκου). Οι ελίτ της Ελλάδας φαίνεται να προτιμούν τη Χρυσή Αυγή από την αριστερά και υπάρχει πολιτική αποδοχής του φασισμού. Η άρχουσα τάξη είναι έτοιμη να παίξει το φασιστικό χαρτί και αυτό είναι πολύ πιο επικίνδυνο από τα εκλογικά ποσοστά της Χρυσής Αυγής.
- Στη μεσοπολεμική Σκανδιναβία η ελίτ συμβιβάστηκε. Την ίδια εποχή που η υπόλοιπη Ευρώπη ζούσε φασισμό και πόλεμο, η Σκανδιναβία έχτιζε το σοσιαλδημοκρατικό κράτος. Ακριβώς λόγω του συμβιβασμού αυτού, δεν υπήρξε μια μεταπολεμική/μεταφασιστική κάθαρση, με αποτέλεσμα να συνυπάρχει το σοσιαλδημοκρατικό κράτος με προγράμματα ευγονικής στη Σουηδία και στη Φινλανδία.

Βιβλιογραφία

1. Bauman Z. (1989) *Modernity and The Holocaust*. Νέα Υόρκη: Cornell University Press.
2. Hobsbawm E. (2010) *Η εποχή των Άκρων*, μτφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Αθήνα: Θεμέλιο.
3. Horkheimer M. (2006) *Οι Εβραίοι και η Ευρώπη*, μτφρ. Φώτης Τερζάκης, Αθήνα: Έρασμος.
4. Kipling R. (1899) *The White Man's Burden*, διαθέσιμο μέσω http://en.wikipedia.org/wiki/The_White_Man%27s_Burden
5. Mazower M. (2011) *Σκοτεινή Ήπειρος : Ο Ευρωπαϊκός 20^{ος} αιώνας*, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Βιβλιογραφία (2)

6. Moore B. (1984) *Κοινωνικές Ρίζες της Δημοκρατίας και της Δικτατορίας*, μτφρ. Φ.Ρ. Σοφιανός, Αθήνα: Κάλβος
7. Paxton R. (2006) *Η ανατομία του φασισμού*, μτφρ. Κατερίνα Χαλμούκου, Αθήνα: Κέδρος.
8. Wolf E. (2008) *Η Ευρώπη και οι λαοί χωρίς ιστορία*, μτφρ. Εμμανουήλ Σπυριδάκης, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
9. Δερτιλής Γ. (2013) *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830 – 1920 (Δίτομο)*, Αθήνα: Εστία.
10. Μαρκέτος Σ. (2006) *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού – τόμος 1*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

- Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

- Φωτογραφίες

- Εικόνα 1:

https://commons.wikimedia.org/wiki/Mohandas_K._Gandhi#/media/File:Mohandas_K._Gandhi,_portrait.jpg

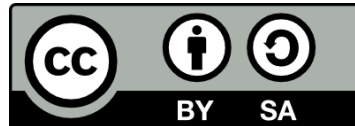
Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σπύρος Μαρκέτος.
«Αντικοινοβουλευτισμός και δικτατορίες στην Ελλάδα. Η Διανοητική
Προϊστορία του Φασισμού». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από
τη δικτυακή διεύθυνση: http://opencourses.auth.gr/eclass_courses.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Παρόμοια Διανομή [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γιώργος Μαριάς
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

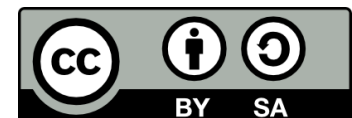

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

